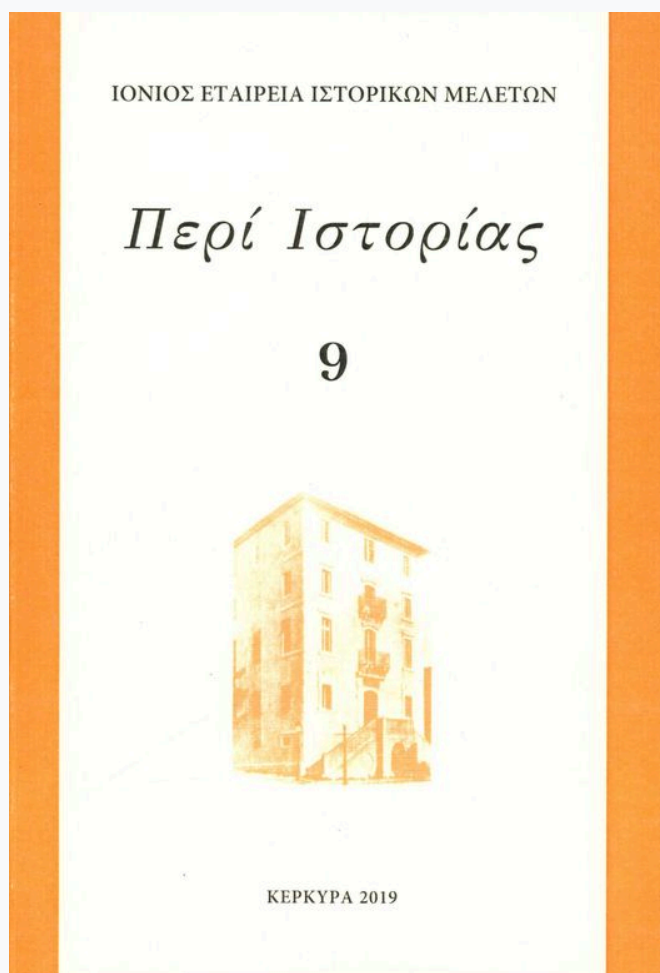

Peri Istorias

Vol 9 (2019)

«Ο σκληρός εγκληματίας». Το μνημείο του Heinrich Heine στο Αχίλλειο (1891) και ο αυτοκράτορας Γουλιέλμος Β΄ στις γερμανικές γελοιογραφίες των αρχών του εικοστού αιώνα (1907-1909)

Κωνσταντίνος Αργιανάς

doi: [10.12681/p.i..24760](https://doi.org/10.12681/p.i..24760)

To cite this article:

Αργιανάς Κ. (2020). «Ο σκληρός εγκληματίας». Το μνημείο του Heinrich Heine στο Αχίλλειο (1891) και ο αυτοκράτορας Γουλιέλμος Β΄ στις γερμανικές γελοιογραφίες των αρχών του εικοστού αιώνα (1907-1909). *Peri Istorias*, 9, 11–49 . <https://doi.org/10.12681/p.i..24760>

«Ο ΣΚΛΗΡΟΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΑΣ»

ΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟ ΤΟΥ HEINRICH HEINE ΣΤΟ ΑΧΙΛΛΕΙΟ (1891)
ΚΑΙ Ο ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑΣ ΓΟΥΛΙΕΛΜΟΣ Β΄ ΣΤΙΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΕΣ
ΓΕΛΟΙΟΓΡΑΦΙΕΣ ΤΩΝ ΑΡΧΩΝ ΤΟΥ ΕΙΚΟΣΤΟΥ ΑΙΩΝΑ (1907-1909)

Η παρούσα μελέτη¹ επιχειρεί να διερευνήσει πτυχές ενός ιδιαίτερου κεφαλαίου της ιστορίας της τέχνης, το οποίο διαδραματίζεται στην Κέρκυρα, και ειδικότερα στο Αχίλλειο, στις αρχές του εικοστού αιώνα. Σημεία αναφοράς αποτελούν ένα άγαλμα, ο ρόλος του γερμανού αυτοκράτορα Γουλιέλμου Β΄, δεύτερου ιδιοκτήτη του κερκυραϊκού ανακτόρου, καθώς και η κριτική που του ασκείται από τον γερμανό-γλωσσο σατιρικό τύπο της εποχής. Πιο συγκεκριμένα, στο επίκεντρο της εργασίας βρίσκεται μια σειρά από πολιτικές γελοιογραφίες που δημοσιεύονται σε γερμανικά (και ένα αυστριακό) εικονογραφημένα έντυπα της εποχής και σχολιάζουν την απόφαση του Κάιζερ να απομακρύνει από το Αχίλλειο το μνημείο του γερμανοεβραίου ποιητή Heinrich Heine (1797-1856). Οι εικόνες των γελοιογραφιών αυτών παρουσιάζουν ενδιαφέρον για τους παρακάτω λόγους: Πρώτον, σε διάστημα δύο περίπου ετών (1907-1909), δημοσιεύεται ένας αξιόλογος αριθμός γελοιογραφιών που καταπιάνονται με το επίμαχο ζήτημα, φέρνοντας το Αχίλλειο και την Κέρκυρα στο προσκήνιο του δημόσιου ενδιαφέροντος στη Γερμανία και την Αυστροουγγαρία· δεύτερον, διότι μέσα από αυτά τα σχέδια εικονογραφείται ένα κεφάλαιο της γερμανικής, και επομένως ευρωπαϊκής, ιστορίας της τέχνης και των ιδεών του πρώιμου εικοστού αιώνα, που εκτυλίσσεται στο νησί των Φαιάκων. Επίσης, θα πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι, με εξαίρεση τον γερμανό ιστορικό της τέχνης Dietrich Schubert, ο οποίος έχει κατα-

1. Το κείμενο αποτελεί επεξεργασμένη μορφή της διάλεξης που έδωσα στο πλαίσιο των Ανοικτών Διαλέξεων του Τμήματος Ιστορίας του Ιονίου Πανεπιστημίου, στις 8 Δεκεμβρίου 2017, μετά από πρόσκληση του αναπληρωτή καθηγητή κ. Θεοδόση Νικολαΐδη.

πιαστεί με την ιστορία των μνημείων για τον Heinrich Heine, το προς εξέταση ζήτημα δεν έχει απασχολήσει τη βιβλιογραφία².

Η αυτοκράτειρα της Αυστρίας Ελισάβετ και το μνημείο του Heinrich Heine

Η αυτοκράτειρα της Αυστρίας και πρώτη ένοικος του Αχιλλείου, Ελισάβετ, τρέφοντας ιδιαίτερη αγάπη για τον Heine και το έργο του³, θα αναμειχθεί ενεργά στις διενέξεις που θα ξεκινήσουν το 1887 και θα αφορούν στην ανέγερση του πρώτου δημόσιου μνημείου προς τιμήν του ποιητή στη Γερμανία⁴. Μάλιστα, η Ελισάβετ, αναλαμβάνοντας πρωταγωνιστικό ρόλο

2. Βλ. Dietrich Schubert, „Jetzt wohin?“ *Heinrich Heine in seinen verhinderten und errichteten Denkmälern*, Κολωνία, 1999. Αξίζει να σημειωθεί ότι, από τις δέκα γελοιογραφίες που εξετάζονται εδώ, μόνο δύο έχουν δημοσιευτεί, στο πλαίσιο, ωστόσο, άλλων αναλύσεων. Ειδικότερα, η γελοιογραφία που θα κοσμήσει το εξώφυλλο του περιοδικού *Simplicissimus* στις 18 Μαΐου 1908 (εδώ εικ. 11), θα δημοσιευτεί στο άρθρο του Schubert, που μελετά την ιστορία και τις διαδρομές του κερκυραϊκού μνημείου του Heine, βλ. Dietrich Schubert, «„...ein verirrter Fremdling“ – das Heinrich-Heine-Denkmal der Kaiserin Elisabeth von Österreich, von Louis Hasselriis (1891): Korfu – Hamburg – Toulon», *Kritische Berichte* 16.3 (1988), σ. 39, εικ. 5. Η ίδια εικόνα θα δημοσιευτεί και στον πρώτο από τους τρεις τόμους που εξετάζουν την υποδοχή του Heine, και αφορά στην περίοδο από το 1856 έως το 1906: Dietmar Goltschnigg, Hartmut Steinecke (επιμ.), *Heine und die Nachwelt. Geschichte seiner Wirkung in den deutschsprachigen Ländern. Texte und Kontexte, Analysen und Kommentare*, τ. 1: 1856-1906, Βερολίνο, 2006, σ. 22, εικ. 1. Στην ίδια έκδοση θα δημοσιευτεί και η γελοιογραφία που θα φιλοξενήσει το περιοδικό *Lustige Blätter* στις 13 Μαΐου 1908, ό.π., σ. 24, εικ. 2 (εδώ εικ. 10). Ο γράφων έχει ασχοληθεί με το εν λόγω ζήτημα στη διδακτορική του διατριβή, βλ. Konstantinos Argyianas, *Das Achilleion auf Korfu 1889-1914. Die griechische Antike als Sehnsuchtsort Kaiserin Elisabeths von Österreich und Medium machtpolitischer Inszenierung Kaiser Wilhelms II.*, διδακτορική διατριβή, Βιέννη, Universität Wien, 2017, σ. 102-112.

3. Θα πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι η Ελισάβετ θα συγγράφει μια σειρά από ποιήματα, στα οποία είναι εμφανείς οι επιρροές του Heine, βλ. Dietmar Goltschnigg, Hartmut Steinecke (επιμ.), *Heine und die Nachwelt*, τ. 1: 1856-1906, ό.π., σ. 579. Βλ. Επίσης Brigitte Hamann, *Kaiserin Elisabeth: Das Poetische Tagebuch*, Βιέννη, Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1984, σ. 115-118.

4. Για τις εν λόγω διενέξεις βλ. Dietrich Schubert, «Der Kampf um das erste Heine-Denkmal. Düsseldorf 1887-1893 – Mainz 1893-1894 – New York 1899»,

στην υπόθεση, όχι μόνο θα ενταχθεί στην επιτροπή που θα συσταθεί για τη χρηματοδότηση του μνημείου αλλά θα προσφέρει στον γερμανό γλύπτη Ernst Herter το μισό του απαιτούμενου για τη δημιουργία του έργου ποσού (12.950 μάρκα)⁵. Η διαμάχη για το στήσιμο ενός μνημείου προς τιμήν του ποιητή στη γενέτειρά του, το Ντίσελντορφ, διεξάγεται ανάμεσα σε δύο ιδεολογικά «στρατόπεδα»: Στη μια πλευρά βρίσκονται οι υποστηρικτές του Heine, κυρίως γερμανοεβραίοι, φιλελεύθεροι δημοκράτες και σοσιαλδημοκράτες⁶, και στην άλλη συνασπίζονται οι πολέμιοι της ανέγερσης ενός τέτοιου μνημείου, κυρίως αντισημίτες, φιλομοναρχικοί, ο κλήρος και οι πάσης φύσεως εθνικιστές που οραματίζονται μια καθαρή φυλετικά γερμανική αυτοκρατορία. Εδώ θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι το κύμα του αντισημιτισμού στον γερμανόφωνο χώρο είναι ισχυρό καθ' όλη τη διάρκεια του δέκατου ένατου αιώνα⁷, αυξάνεται τον πρώιμο εικοστό και φτάνει στην κορύφωσή του στον μεσοπόλεμο, οδηγώντας στην άνοδο του ναζισμού στη εξουσία (1933).

Wallraf-Richartz-Jahrbuch 51 (1990), σ. 241-272, και Dietmar Goltschnigg, Hartmut Steinecke (επιμ.), *Heine und die Nachwelt*, τ. 1: 1856-1906, ό.π., σ. 47-75. Επίσης βλ. Edda Ziegler, «Dichterliebe und Denkmalstreit», *Politik und Zeitgeschichte* 3 (2006), σ. 22-23.

5. Για τη συμμετοχή της Ελισάβετ στις διενέξεις βλ. Joseph Kruse, *Heine und Düsseldorf*, Ντίσελντορφ, Droste, 1998, σ. 96-103.

6. Πρέπει να σημειώσουμε εδώ ότι αναφερόμαστε στην ιστορική σοσιαλδημοκρατία που είχε στόχο την πολιτική αφύπνιση των εργατών και τη δημιουργία ενός οργανωμένου εργατικού κινήματος. Για την ιστορία του σοσιαλδημοκρατικού κινήματος στη Γερμανία, στο δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα, την ίδρυση του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος Γερμανίας (1875), τη μετονομασία του σε Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα Γερμανίας (1890), καθώς και τις απαγορεύσεις που θα επιβάλει ο Νόμος κατά των Σοσιαλιστών (Sozialistengesetz) (1878), σύμφωνα με τον οποίον απαγορεύονταν όλα τα σοσιαλδημοκρατικά σωματεία και εφημερίδες, βλ. Gustav Auernheimer, «Εργάτες και ακαδημαϊκοί: Συμβολή στην ιστορία του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος Γερμανίας μεταξύ 1890 και 1914, στο Gustav Auernheimer, *Σοσιαλδημοκρατία, Εθνικοσοσιαλισμός, Κριτική Θεωρία. Δοκίμια για τη σύγχρονη ιστορία της Γερμανίας*, Αθήνα, 1999, σ. 29-54, ειδικά σ. 30-32.

7. Για τον αντισημιτισμό στη Γερμανία την περίοδο που εξετάζουμε, δηλαδή τις δύο τελευταίες δεκαετίες του δέκατου ένατου αιώνα, βλ. Hans Ulrich Wehler, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte. Von der Deutschen Doppelrevolution bis zum Beginn des Ersten Weltkrieges: 1848-1914*, τ. 3, Μόναχο, 1995, σ. 1063-1067.

Μετά από τη σφοδρή αυτή διαμάχη, που αντικατοπτρίζεται εύγλωττα στον τύπο της εποχής⁸, η Ελισάβετ αποσύρεται από το εν λόγω εγχείρημα. Παρά την οπισθοχώρησή της ωστόσο, που οφείλεται σε έντονες αντιδράσεις από τους ισχυρούς αντισημιτικούς κύκλους στη Γερμανία και την Αυστρία αλλά και στην έντονη δυσφορία της Αυλής⁹, η αυτοκράτειρα δεν θα παραιτηθεί από το όραμά της να τιμήσει τον Heine μέσω ενός αγάλματος. Έτσι, το 1891, θα στήσει ένα ιδιωτικό μνημείο για τον γερμανοεβραίο ποιητή στο δάσος του Αχιλλείου [εικ. 1], το οποίο, ωστόσο, θα γίνει γνωστό στην Ευρώπη μέσω φωτογραφικών, ζωγραφικών και χαρακτηριστικών αναπαραστάσεων που θα δημοσιευτούν σε βιβλία και περιοδικά τέχνης τα επόμενα χρόνια¹⁰.

Το μνημείο του Heine, φιλοτεχνημένο από τον Louis Hasselriis, θα τοποθετηθεί στο εσωτερικό ενός μικρού νεοκλασικού περίκεντρου ναού, στην κορυφή μιας ειδυλλιακής τοποθεσίας, που θα δημιουργηθεί από τον ιταλό αρχιτέκτονα του Αχιλλείου Rafaelle Carito, στα πρότυπα των λεγόμενων αγγλικών κήπων [εικ. 2]. Στην ουσία, ο δανός γλύπτης θα «μεταφέρει», με μικρές παραλλαγές, σε φυσικό μέγεθος, το μοτίβο του γύψινου προπλάσματος που είχε εκθέσει στη Διεθνή Έκθεση της Βιέννης, το 1873, και το οποίο του είχε αποφέρει το Μετάλλιο Τέχνης¹¹. Μάλιστα, δύο χρόνια μετά τη Διεθνή Έκθεση στην αυστριακή πρωτεύουσα, θα δημοσιευτεί στη

8. Βλ. Schubert, «“...ein verirrtter Fremdling”», σ. 36-40.

9. Η επίσημη ανακοίνωση ήταν η εξής: «Η αυτοκράτειρα αποστασιοποιήθηκε από το αγαπημένο της σχέδιο, εξαιτίας των προσβολών που ο Heine απηύθυνε απέναντι στους Οίκους των Hohenzollern και των Wittelsbach [από τον οποίο προερχόταν η Ελισάβετ], και το γνωστοποίησε στην αδερφή του Heine στο Παρίσι», παρατίθεται στο: Brigitte Hüfler, *Ernst Herter 1846 – 1917. Werk und Porträt eines Berliner Bildhauers*, διδακτορική διατριβή, Βερολίνο, Freie Universität Berlin, 1978, σ. 224.

10. Βλ. το άρθρο του γερμανού ιστορικού της τέχνης Carl von Lützow, «Das Achilleion der Kaiserin Elisabeth auf Korfu», *Zeitschrift für bildende Kunst* 6 (1895), σ. 119-122, και το πολυτελές, για την εποχή του, λεύκωμα για το Αχιλλείο, που θα εκδώσει ο Κωνσταντίνος Χρηστομάνος: Constantin Christomanos, *Das Achilles-Schloss auf Corfu*, Βιέννη, 1896. Επίσης βλ. το βιβλίο που θα εκδώσει ο βρετανός συγγραφέας Edward Morgan Alborough, με το ψευδώνυμο A. De Burgh: *Elizabeth. Empress of Austria. A Memoir*, Λονδίνο, 1899.

11. Βλ. Gustav Karpeles, *Heinrich Heine. Aus seinem Leben und aus seiner Zeit*, Λειψία, 1899, σ. 331.

Leipziger Illustrirte Zeitung μια ξυλογραφία με τον Heine καθιστό, κάνοντας έτσι γνωστό το εν λόγω έργο στο ευρύ κοινό [εικ. 3]¹². Το άγαλμα τυπολογικά θυμίζει τα δεκάδες μνημεία που θα στηθούν στον ευρωπαϊκό δημόσιο χώρο, προς τιμήν ποιητών, μουσικών και άλλων καλλιτεχνών και διανοουμένων, τον δέκατο όγδοο και δέκατο ένατο αιώνα. Θα πρέπει να σημειώσουμε εδώ πως η Ελισάβετ θα στήσει και ένα δεύτερο μνημείο για ποιητή, που έχει τυπολογική αλλά και ιδεολογική συγγένεια με το μνημείο του Heine. Πρόκειται για τον μαρμάρινο ανδριάντα του, επίσης καθήμενου, Λόρδου Βύρωνα [εικ. 4], τον οποίο η αυτοκράτειρα πιθανότατα αγόρασε σε κάποιο από τα ταξίδια της στην Ιταλία, και βρίσκεται μέχρι σήμερα στο δάσος του Αχιλλείου, κοντά στη μεσαία ταράτσα¹³.

Ας επιστρέψουμε στο μνημείο που εξετάζουμε εδώ. Ο Heine αποδίδεται καθιστός σε μια πολυθρόνα έχοντας σκυμμένο το κεφάλι. Φοράει ένα πανωφόρι, ενώ τα πόδια του καλύπτονται με μια κουβέρτα. Ο δανός γλύπτης απέδωσε τον ποιητή άρρωστο και εξασθενημένο, όπως άλλωστε έζησε τα τελευταία χρόνια της ζωής του. Όμως, ενώ στο αρχικό έργο, όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε από την ξυλογραφία, ο ποιητής κρατά στα χέρια του την κωμική μάσκα της μούσας Θάλειας και την τραγική μάσκα της μούσας Μελπομένης¹⁴ αντίστοιχα, στο μαρμάρινο έργο ο Heine αποδίδεται να κρατά με το δεξί του χέρι μια γραφίδα, ενώ στο αριστερό του βαστάει μερικά φύλλα χαρτιού, στα οποία αναγράφονται οι τέσσερις πρώτοι στίχοι του ποιήματος *Η επιστροφή* (*Die Heimkehr*) από το *Βιβλίο των τραγουδιών* (*Buch der Lieder*) (1827)¹⁵:

«Τί θέλει το μοναχικό αυτό δάκρυ;

Μου θολώνει τη ματιά.

Παρέμεινε στο μάτι μου

από τα χρόνια τα παλιά»¹⁶.

12. Βλ. Louis Hasselriis, «Modell des Heine-Denkmal», *Leipziger Illustrirte Zeitung*, 12 Ιουνίου 1875. Παρατίθεται στο Schubert, «“...ein verirrtter Fremdling”», σ. 35.

13. Για το έργο αναλυτικά βλ. Argianas, *Das Achilleion auf Korfu 1889-1914*, σ. 52-55.

14. Βλ. Schubert, «“...ein verirrtter Fremdling”», σ. 34.

15. Βλ. ό.π., σ. 35-36.

16. «Was will die einsame Träne?

Sie trübt mir ja den Blick.

Ποιος ήταν όμως ο Heine, ώστε το αίτημα ανέγερσης ενός δημόσιου μνημείου προς τιμήν του στη χώρα του να συναντά τόσες αντιδράσεις; Ο γερμανοεβραίος ποιητής και συγγραφέας θα γεννηθεί στο Ντίσελντορφ της Γερμανίας, στις 13 Δεκεμβρίου 1797. Σπουδάζει νομικά στα Πανεπιστήμια της Βόννης, του Βερολίνου και του Γκέτινγκεν, και το 1825 ασπάζεται τον λουθηρανισμό, μια και ήταν απαραίτητη προϋπόθεση για να εργαστεί κάποιος στο γερμανικό δημόσιο. Ωστόσο, λόγω του έντονου αντισημιτισμού, ο γερμανοεβραίος ποιητής δεν πετυχαίνει τον στόχο του και επικεντρώνεται στη συγγραφική δραστηριότητα που θα αποτελέσει στο εξής την κύρια απασχόλησή του¹⁷. Μέσα από τα λυρικά και συγχρόνως σκωπτικά γραπτά του, ο Heine ασκεί κριτική στον γερμανικό εθνικισμό¹⁸ και παράλληλα χαιρετίζει τη «χειραφέτηση ολόκληρου του κόσμου, και ιδιαίτερα της Ευρώπης που ενηλικιώθηκε και τώρα συντρίβει τις αλυσίδες των προνομιούχων, της αριστοκρατίας»¹⁹. Συγχρόνως, τρέφοντας βαθιά αγάπη για τη Γαλλία²⁰ και ερχόμενος σε σύγκρουση με τις γερμανικές αρχές λόγω των πολιτικών του ιδεών, αυτοεξορίζεται στην αγαπημένη του πόλη, το Παρίσι (1831)²¹. Τέσσερα χρόνια αργότερα (1835), τα έργα του

Sie blieb aus alten Zeiten

In meinem Auge zurück». Παρατίθεται στο: ό.π., σ. 36. – Η μετάφραση είναι δική μου.

17. Βλ. σχετικά Manfred Windfuhr, «Χάινε (1797-1856)» στο Χάινε. Μεταφράσεις ποιημάτων του. Ανθολογία, επιλογή Νάσος Βαγενάς, Αθήνα, 2007, σ. 155, και Πάνος Καραγιώργος, «Εισαγωγή» στο Ερρίκου Χάινε ποιήματα (επιλογή)-Heinrich Heine Gedichte (Auswahl), εισαγωγή – μετάφραση – σχόλια Πάνος Καραγιώργος, Αθήνα, 2015, σ. 5.

18. Βλ. για παράδειγμα το Γερμανία, ένας χειμερινός μύθος (Deutschland, ein Wintermärchen) (1844), στο οποίο ο ποιητής «περιγράφει μια Γερμανία ναρκωμένη από τις αυταπάτες της για το παρελθόν της και από τις σοβινιστικές αντιλήψεις της», Windfuhr, «Χάινε (1797-1856)», σ. 158.

19. Παρατίθεται στο: ό.π., σ. 159.

20. Χαρακτηριστικό είναι εδώ το ποίημα του Νεανικά Πάθη (Junge Leiden) (1817-1821) από το Βιβλίο των Τραγουδιών (Buch der Lieder) (1828), στο οποίο ο Heine εκδηλώνει τη γαλλοφιλία του και την πίστη στις αξίες της Γαλλικής Επανάστασης, βλ. Καραγιώργος, «Εισαγωγή», σ. 12-13, 145.

21. Ο Heine, σε κάθε ευκαιρία εκφραζόταν με διθυραμβικά σχόλια για τη γαλλική πρωτεύουσα: « [...] Να εγκαταλείψω το Παρίσι!... Κανέναν επίγειο παράδεισο δεν αξίζει για μένα τόσο, φίλε μου, όσο η πόλις αυτή, όπου συναντώ τέτοι-

απαγορεύονται στη Γερμανία. Στη γαλλική πρωτεύουσα συναναστρέφεται με σημαντικούς διανοητές και ριζοσπάστες δημοκράτες, μεταξύ άλλων, τον Κάρλ Μάρξ, τον Φρίντριχ Ένγκελς, τον Βίκτορα Ουγκώ, τον Θεόφιλο Γκωτιέ και τον Ονορέ ντε Μπαλζάκ. Μάλιστα, μέσα από τα έργα του καταγγέλλει τις βάρβαρες εργασιακές συνθήκες στη Γερμανία, επικρίνοντας με οξύ ύφος τον βασιλιά, τον θεό και την πατρίδα του. Το πιο χαρακτηριστικό σχετικό έργο του είναι *Οι υφαντές της Σιλεσίας* (Die schlesischen Weber), με το οποίο αναφέρεται στην εξέγερση των υφαντών της ομώνυμης περιοχής, το 1844, οι οποίοι διεκδικούσαν αξιοπρεπέστερες εργασιακές συνθήκες:

[...] «Κατάρρα να 'χει ο κουφός θεός που μ' απονιά
μέσα στην τόση πείνα μας στη βαρυχειμωνιά,
που απ' αυτόν προσμέναμε μάταια μια βοήθεια
και μόνο περιφρόνηση μας έστειλε στα στήθια –
υφαίνουμε, υφαίνουμε!

Κατάρρα και στο βασιλιά, των πλούσιων βασιλιά,
που για τη δυστυχία μας δείχνει ανεμελιά,
που τη στερνή που είχαμε πεντάρρα μας την παίρνει
και σαν τα άγρια σκυλιά αλύπητα μας δέρνει –
υφαίνουμε, υφαίνουμε!

Κατάρρα και στην ψεύτικη, την κίβδηλη πατρίδα,
και όπου αίσχος και ψευτιά μονάχα εδώ την είδα,
όπου το κάθε λούλουδο γέρνει νωρίς στο χώμα
και τα σαράκια στη σαπίλα μόνο ζουν ακόμα –
υφαίνουμε, υφαίνουμε!» [...] ²².

Τα τελευταία οκτώ χρόνια της ζωής του, έχοντας προσβληθεί από μια μαική ασθένεια που τον έχει καταστήσει κατάκοιτο, τα περνάει στο κρε-

ους ανθρώπους και πάνω φιλοκουβέντες. Μ' άλλους λόγους, φίλε μου, ένας άνθρωπος έξυπνος και διανοούμενος δεν μπορεί να ζήσει και να πεθάνει πουθενά αλλού, παρά στο Παρίσι. [...]». Παρατίθεται στο: Ανώνυμος, «Ο Χάινε και το Παρίσι», *Μπουκέτο* 6.277 (1929), σ. 851. <http://pleias.lis.upatras.gr/index.php/mpouketo/article/view/112234/104329> (πρόσβαση 01/12/2018).

22. Παρατίθεται στο: Πάνος Καραγιώργος, «Εισαγωγή», σ. 107.

βάτι του, το «στρώμα του τάφου» (Matrazengruft)²³, όπως ο ίδιος το χαρακτήριζε, συνεχίζοντας όμως τη συγγραφική του δραστηριότητα. Πεθαίνει στις 13 Φεβρουαρίου 1856²⁴.

Λαμβάνοντας υπόψη όλα τα παραπάνω, και ιδιαίτερα την εβραϊκή του καταγωγή, αλλά και τις σχέσεις που ο Heine διατηρούσε με σημαίνουσες μορφές του σοσιαλιστικού κινήματος, μπορούμε να αντιληφθούμε τους λόγους για τους οποίους οι γερμανοί εθνικιστές και αντισημίτες «έβλεπαν» στο πρόσωπο και στο έργο του ποιητή, καθώς και σε ένα πιθανό μνημείο προς τιμήν του post mortem, τον «εσωτερικό εχθρό του έθνους»²⁵. Σε μια χρονική περίοδο κατά την οποία οι φιλομοναρχικές και αντισημιτικές φωνές στον γερμανόφωνο χώρο είχαν αποτρέψει την ανέγερση ενός δημόσιου μνημείου προς τιμήν του γερμανοεβραίου ποιητή στην πόλη που γεννήθηκε, ο μαρμάρινος ανδριάντας του στο Αχίλλειο, το πρώτο χρονικά μνημείο εν γένει για τον Heinrich Heine, ανεξάρτητα από τις προθέσεις της παραγγελιοδότης του, της Ελισάβετ, και ανεξάρτητα από το γεγονός ότι δεν απεικόνιζε τον «πολιτικό ποιητή», είχε έντονες πολιτικές και ιδεολογικές προεκτάσεις.

Ο αυτοκράτορας Γουλιέλμος Β΄ και το μνημείο του Heinrich Heine

Μετά τη δολοφονία της αυτοκράτειρας της Αυστρίας (1898), και έπειτα από μια περίοδο διαβουλεύσεων για την πώληση του Αχιλλείου, η κερκυραϊκή έπαυλη θα περάσει στην κατοχή του τελευταίου γερμανού αυτοκράτορα (1907)²⁶. Αν και οι αλλαγές που γίνονται στο κτίριο και τους κή-

23. Βλ. Schubert, «“...ein verirrtter Fremdling”», σ. 35.

24. Βλ. Ανώνυμος, «Πώς πέθανε ο Ερρίκος Χάινε (επ’ ευκαιρία της συμπληρώσεως 80ετίας από του θανάτου του μεγαλειότερου λυρικού ποιητού της Γερμανίας)», *Μπουκέτο* 13.628 (1936), σ. 43.

<http://pleias.lis.upatras.gr/index.php/mpouketo/article/view/147821/138685> (πρόσβαση 01/12/2018).

25. Wehler, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte*, σ. 1067. Όπως σημειώνει ο γερμανός ιστορικός, ως «εχθροί» εντός της Αυτοκρατορίας νοούνταν κυρίως οι εβραίοι και οι σοσιαλδημοκράτες, ό.π.

26. Όπως θα σημειώσει ο γερμανός αυτοκράτορας στις *Αναμνήσεις από την Κέρκυρα* (1924), ένα αυτοβιογραφικό κείμενο που θα συγγράφει και θα εκδώσει, μετά την εκθρόνισή του, και κατά τη διάρκεια της αυτοεξορίας του στην Ολλανδία, η απόφασή του να αγοράσει το Αχίλλειο επήλθε ύστερα από πρόταση του

πους του Αχιλλείου είναι λίγες, αυτές ωστόσο σκιαγραφούν τις αισθητικές και πολιτικές αντιλήψεις του τελευταίου Γερμανού αυτοκράτορα. Κύριο μέλημα του Γουλιέλμου είναι η απομάκρυνση του μνημείου του Heine:

«Στο τελευταίο τρίτο της πλαγιάς του βουνού, πάνω σε μια ημικυκλική εξέδρα του πάρκου, η αυτοκράτειρα Ελισάβετ είχε χτίσει έναν μικρό ανοιχτό ναό που στηρίζεται σε μαρμάρινους κίονες και του οποίου η κορυφή επιστέφεται από μια επιχρυσωμένη Νίκη. [...] Σ' αυτόν τον ναό είχε στηθεί ένα μαρμάρινο μνημείο του Heine, του αγαπημένου ποιητή της Ελισάβετ. Είχε απεικονιστεί με ένα πουκάμισο και όντας βυθισμένος σε μια πολυθρόνα, ενώ τα πόδια του ήταν σκεπασμένα με μια κουβέρτα. Σε καμία περίπτωση δεν ήταν ταιριαστό μοτίβο για έναν ναό»²⁷.

Η απομάκρυνση του μνημείου είναι άραγε μια απόφαση που μπορεί να ερμηνευτεί με καθαρά καλλιτεχνικά κριτήρια, όπως διατείνεται ο Κάιζερ στις Αναμνήσεις του; Μήπως ο Heine «τιμωρείται» για την εβραϊκή του καταγωγή, αλλά και για τα γραπτά του και τις ιδέες του; Δε χωρά αμφιβολία πως ο «εξοβελισμός» του ανδριάντα του Heine ήταν ξεκάθαρα

βασιλιά της Ελλάδος Γεωργίου Α', βλ. Kaiser Wilhelm II., *Erinnerungen an Korfu*, Βερολίνο και Λειψία, 1924, σ. 31. Βλ. επίσης την ελληνική μετάφραση που εντόπισα στη βιβλιοθήκη του Τμήματος Ιστορίας του Ιονίου Πανεπιστημίου, στην οποία, ωστόσο, δεν αναγράφεται η χρονολογία, ο τόπος έκδοσης και ο εκδοτικός οίκος: *Αναμνήσεις από την Κέρκυρα. Τα απομνημονεύματα του Κάιζερ Γουλιέλμου II.*, εισαγωγή-μετάφραση-σχόλια-βιβλιογραφία Στέφανος Αγάθος, χ.τ.χ. Η εν λόγω μετάφραση θα πρέπει να διαβάζεται με προσοχή, μια και ο μεταφραστής χρησιμοποιεί συχνά παρωχημένες λέξεις και εκφράσεις, αλλά και αδόκιμους τεχνοϊστορικούς όρους. Για παράδειγμα, χρησιμοποιεί τον όρο Κορφιάτες (σ. 27) αντί του σύγχρονου Κερκυραίοι. Επίσης, ο όρος Gartenkünstler αποδίδεται ως «κηπουρός-καλλιτέχνης» (σ. 21), αντί του ορθού κηποτέχνης, ενώ τον όρο Säulen ο μεταφραστής τον αποδίδει με τη λέξη κολώνες (σ. 28). Αν και η λέξη δεν είναι λανθασμένη, ο δόκιμος όρος στην ιστορία της αρχιτεκτονικής είναι κίονες. Για το πολιτικό υπόβαθρο της αγοράς του κερκυραϊκού ανακτόρου από τον Γουλιέλμο βλ. Αθανάσιος Καλπαζής, *Αρχαιολογία και πολιτική. Η ανασκαφή του ναού της Αρτέμιδος (Κέρκυρα, 1911)*, Ρέθυμνο, 1993, σ. 38· Konstantin Loulos, *Die deutsche Griechenlandpolitik von der Jahrhundertwende bis zum Ausbruch des Ersten Weltkrieges*, Φρανκφούρτη-Βέρνη-Νέα Υόρκη, 1989, σ. 165.

27. Kaiser Wilhelm II., *Erinnerungen*, ό.π., σ. 31.— Η μετάφραση είναι δική μου. Βλ. επίσης στο *Αναμνήσεις από την Κέρκυρα*, σ. 27-28.

μια πολιτική επιλογή, που μάλιστα χαιρετίστηκε από Γερμανούς αντισημίτες της εποχής τόσο μέσα από τον σχετικό τύπο όσο και με προσωπικές επιστολές: «Αρκετά με το γεγονός ότι θαυμάζουμε τον Heine. Να τον σεβόμαστε ή ακόμα και να τον τιμάμε, εμείς οι Γερμανοί δεν έχουμε κανένα λόγο»²⁸, θα γράψει σε τηλεγράφημά του (29 Απριλίου 1908) προς τον αυτοκράτορα ένας γερμανός αντισημίτης από την άλλη πλευρά του Ατλαντικού. Ενώ η ενέργεια αυτή του αυτοκράτορα θα γίνει αντικείμενο σχολιασμού με επαινετικά σχόλια από τον φιλομοναρχικό και αντισημιτικό τύπο της εποχής, τα σατιρικά περιοδικά της εποχής θα ασκήσουν οξύτατη κριτική στον Κάιζερ, επικρίνοντάς τον για την «τιμωρία» που επιφυλάσσει στον γερμανοεβραίο ποιητή. Τα εν λόγω έντυπα, αν και δεν προέρχονται από την ίδια ιδεολογική μήτρα, διακρίνονται για δύο κοινά χαρακτηριστικά: αφενός για την αιχμηρή, πάντοτε κεκαλυμμένη, αντιμοναρχική τους στάση, αφετέρου για την έμμεση κριτική τους ενάντια στον συνεχώς αυξανόμενο γερμανικό εθνικισμό και αντισημιτισμό²⁹. Επιπλέον, οι γελοιογραφίες αυτές μας βοηθούν να εκμαιεύσουμε απαντήσεις και να εξάγουμε χρήσιμα συμπεράσματα για διάφορα ζητήματα που συνδέονται με την ιστορία της τέχνης και την ιστορία γενικότερα, όπως π.χ., για την υποδοχή του Heine³⁰, για την επίσημη αντίληψη περί τέχνης, αλλά και τη δύναμη του αντισημιτισμού στην αυτοκρατορική Γερμανία τον πρώιμο εικοστό αιώνα.

28. Ανώνυμο τηλεγράφημα προς τον αυτοκράτορα Γουλιέλμο Β', 29 Απριλίου 1908, Αρχείο GStA PK, I.H.A., Rep. 89. – Η μετάφραση είναι δική μου.

29. Τουλάχιστον μέχρι την άνοδο των Εθνικοσοσιαλιστών στην εξουσία το 1933. Για παράδειγμα, τα περιοδικά *Simplicissimus* και *Lustige Blätter* επιβιώνουν τη σκοτεινή αυτή περίοδο σε καθεστώς λογοκρισίας, αποφεύγοντας την κριτική στον ναζισμό για τις φρικαλεότητες που διαπράττει.

30. Για την υποδοχή του Heine το δεύτερο μισό του δέκατου ένατου και σε ολόκληρο τον εικοστό αιώνα, βλέπε την τρίτομη έκδοση Dietmar Goltschnigg, Hartmut Steinecke (επιμ.), *Heine und die Nachwelt*, τ. 1: Dietmar Goltschnigg, Hartmut Steinecke (επιμ.), *Heine und die Nachwelt. Geschichte seiner Wirkung in den deutschsprachigen Ländern. Texte und Kontexte, Analysen und Kommentare*, τ. 2: 1907-1956, Βερολίνο, 2008· Dietmar Goltschnigg, Hartmut Steinecke (επιμ.), *Heine und die Nachwelt. Geschichte seiner Wirkung in den deutschsprachigen Ländern. Texte und Kontexte, Analysen und Kommentare*, τ. 3: 1957-2006, Βερολίνο, 2011.

Οι γερμανικές γελοιογραφίες των αρχών του εικοστού αιώνα

Η πρώτη χρονικά γελοιογραφία [εικ. 5] που έχω εντοπίσει, και η οποία σχολιάζει την επιθυμία του Κάιζερ να απομακρυνθεί το άγαλμα του Heine από το Αχίλλειο, δημοσιεύεται στο *Simplicissimus*³¹, το πιο γνωστό γερμανικό σατιρικό περιοδικό, στις 20 Μαΐου 1907. Η γελοιογραφία που τιτλοφορείται *Στην Κέρκυρα*, συμπληρώνεται από τη λεζάντα Ο νέος ιδιοκτήτης του Αχίλλειου θα αντικαταστήσει το μνημείο του Heine με έναν ανδριάντα του *Ferdinand Bonn*³². Σε πρώτο πλάνο διακρίνεται ένας φανταστικός ανδριάντας του γερμανού δραματουργού και ηθοποιού (1861-1933), ενώ στο βάθος διακρίνεται το Αχίλλειο. Ο σκύλος πάνω στον οποίο στηρίζεται ο Bonn, παραπέμπει στην προσφιλή συνήθεια που είχε ο ηθοποιός να ανεβάζει στη σκηνή αληθινά ζώα για τις ανάγκες των έργων του. Η υποτιθέμενη πρόθεση του γερμανού αυτοκράτορα να αντικαταστήσει το άγαλμα του Heine με εκείνο του Bonn, μπορεί να ιδωθεί ως ένα ειρωνικό σχόλιο πάνω στην πρωσική λογοκρισία, μια και τη χρονιά δημοσίευσης της γελοιογραφίας ο Γουλιέλμος είχε απαγορεύσει στο Βερολίνο το έργο του δραματουργού Ο νεαρός Fritz (*Der junge Fritz*)³³.

Το επόμενο διάστημα, ωστόσο, ο αυτοκράτορας δεν θα πάρει κάποια οριστική απόφαση για την τύχη του αγάλματος του γερμανοεβραίου ποιητή. Χαρακτηριστικό είναι πως δύο μήνες μετά τη δημοσίευση της γελοιογραφίας, η αυστριακή εφημερίδα *Neue Freie Presse* δημοσιεύει ένα άρθρο για το επίμαχο ζήτημα (28 Ιουλίου 1907), στο οποίο αναφέρει πως πρόθεση του Γουλιέλμου είναι να παραμείνει το μνημείο του Heine στο σημείο που ήταν τοποθετημένο, στο Αχίλλειο³⁴. Θα χρειαστεί να περάσει ένας χρόνος, ώστε ο Κάιζερ να αποφασίσει να απομακρύνει οριστικά το μνημείο του Heine από την Κέρκυρα. Η επισημοποίηση της απόφασής του δε θα μείνει ασχολίαστη από τον σατιρικό τύπο της εποχής. Έτσι, την άνοιξη του 1908, παρατηρείται έντονο ενδιαφέρον από τα εικονογραφημένα

31. Το *Simplicissimus* είναι ένα εβδομαδιαίο σατιρικό περιοδικό, με έδρα το Μόναχο, που εκδίδεται ανελλιπώς από το 1896 έως το 1944, και είναι γνωστό για την αντικληρική και αντιφεουδαλική του στάση.

32. Wilhelm Schutz, «Auf Korfu», *Simplicissimus* 12.8 (20 Μαΐου 1907), σ. 114.

33. Βλ. Argianas, *Das Achilleion auf Korfu 1889-1914*, σ. 104.

34. Βλ. «Kaiser Wilhelm über Heinrich Heine», *Neue Freie Presse*, 28 Ιουλίου 1907, σ. 10.

περιοδικά της εποχής για τα τεκταινόμενα στο Αχίλλειο. Με το ζήτημα που εξετάζουμε θα καταπιαστεί το περιοδικό *Jugend* (Νεολαία)³⁵, το οποίο θα δημοσιεύσει δύο σχετικές γελοιογραφίες και ένα κείμενο στις 5 Μαΐου 1908. Η πρώτη [εικ. 6], ένα μικρό σκίτσο, απεικονίζει τον μικρό ναό [εικ. 7], στο εσωτερικό του οποίου βρισκόταν το άγαλμα του ποιητή, με μια σημείωση που δεν αφήνει περιθώρια παρερμηνείας: «Ευτυχώς – δόξα τω θεώ – ο ίδιος ο ναός θα παραμείνει στη θέση του. Ωστόσο, τώρα που ο ποιητής θα αφήσει τη θέση του, εκείνος (ο ναός) θα χρησιμοποιηθεί ως αμαξοστάσιο»³⁶. Η δεύτερη γελοιογραφία [εικ. 8] τιτλοφορείται *Το ταξίδι προς τη Βιέννη* (Die Reise nach Wien)³⁷. Όπως εύκολα μπορεί να διαπιστώσει κανείς, έχει εμπνευστεί από το γνωστό έργο του αυστριακού ζωγράφου Franz Matsch, το οποίο βρίσκεται στο Αχίλλειο και απεικονίζει τον «θριαμβεύοντα Αχιλλέα» να μεταφέρει το πτώμα του Έκτορα έξω από τα τείχη της Τροίας (1892) [εικ. 9]. Η φιγούρα του Αχιλλέα, ωστόσο, έχει αντικατασταθεί από εκείνη του Κάιζερ. Ο αυτοκράτορας, φορώντας την περικεφαλαία του Αχιλλέα και όντας πλαισιωμένος από τους αξιωματούχους του πρωσικού στρατού, οδηγεί το άρμα του με στόμφο. Χαρακτηριστικό είναι ότι στη θέση του πτώματος του Έκτορα υπάρχει μόνο ένα πανωφόρι που μάλλον παραπέμπει στον Heine. Αναμφισβήτητα, ο παραλληλισμός του γερμανού αυτοκράτορα με τον Αχιλλέα επιδιώκει να στηλιτεύσει τον «εκγερμανισμό» του Αχιλλείου.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως στην ίδια σελίδα, ακριβώς κάτω από τη γελοιογραφία, φιλοξενείται ένα μικρό ανυπόγραφο άρθρο με τίτλο *Ο άστεργος Heine*, το οποίο σατιρίζει το επίμαχο θέμα:

«Ο Heine πρέπει να εξοριστεί... Πού πρέπει να πάει όμως; Υπάρχει η σκέψη να τοποθετηθεί πλάι στον ύψους έξι μέτρων Αχιλλέα που θα φιλοτε-

35. Το περιοδικό *Jugend* απευθύνεται στη φιλελεύθερη αστική τάξη της Γερμανίας. Ο τίτλος του περιοδικού *Jugend*, που είχε πάρει το όνομά του από το Jugendstil, συνοδευόταν από τον υπότιτλο *Εβδομαδιαίο εικονογραφημένο έντυπο του Μονάχου για την τέχνη και τη ζωή* (Münchner illustrierte Wochenschrift für Kunst und Leben), βλ. <http://www.jugend-wochenschrift.de/index.php?id=21> (πρόσβαση 10/12/2018).

36. Monogramm Frosch, «Zur Steuer der Wahrheit», *Jugend* 13.19 (5 Μαΐου 1908), σ. 453.

37. Eugen Oswald, «Die Reise nach Wien», *Jugend* 13.19 (5 Μαΐου 1908), σ. 454.

χγήσει ο Götz, και το σύμπλεγμα [που θα προκύψει] να ονομαστεί Δαυίδ και Γολιάθ. Ή να δοθεί σε έναν ικανό γλύπτη για επεξεργασία.... Το κεφάλι θα πρέπει να στρίψει προς τα πάνω, τα χέρια να «μεταμορφωθούν» σε πόδια, ο κορμός να κάνει κοιλιά και τα τέσσερα πλέον πόδια να κατέβουν προς τα κάτω. Τότε ο [μαρμαρίνος] Heine θα μπορούσε να στηθεί ως κρήνη – πτυελοδοχείο στην Πλατεία του Παρισιού (Pariser Platz) [στο Βερολίνο]. Ίσως βέβαια θα ήταν καλύτερο ο Heine να σπάσει σε κομμάτια και να πουληθεί σαν ακατέργαστο μάρμαρο»³⁸.

Ποιο είναι άραγε το νόημα των, αν μη τι άλλο, ειρωνικών προτάσεων που κάνει ο άγνωστος συγγραφέας του άρθρου σχετικά με την μελλοντική τύχη του μνημείου του Heine; Μήπως η αντιπαραβολή του αγάλματος του ποιητή με το υπό δημιουργία κολοσσιαίο άγαλμα του Αχιλλέα, που ο Κάιζερ θα στήσει στο Αχίλλειο το 1910, καθώς και ο παραλληλισμός των δύο μνημείων με τον Δαυίδ και τον Γολιάθ αντίστοιχα, υπονοεί όχι μόνο τη σημαντική διαφορά των δύο αγαλμάτων ως προς το μέγεθος, αλλά και ως προς το ιδεολογικό φορτίο που κουβαλούν; Με άλλα λόγια, ενώ το αντιηρωικό μνημείο για τον γερμανοεβραίο ποιητή αντιπροσωπεύει τις προοδευτικές και φιλελεύθερες φωνές στην Ευρώπη του τέλους του δέκατου ένατου και των αρχών του εικοστού αιώνα, το μνημειακών διαστάσεων μπρούντζινο άγαλμα του πολεμοχαρούς νικητή Αχιλλέα (siegender Achilles) [εικ.10], αποτελώντας ένα «σύμβολο της γερμανοσύνης» (Symbol des Deutschtums)³⁹, προπαγανδίζει την πρωσική ιδεολογία στην Κέρκυρα⁴⁰.

Η δεύτερη πρόταση του αρθρογράφου να «μεταμορφωθεί» το μνημείο του ποιητή σε κρήνη-πτυελοδοχείο στη γερμανική πρωτεύουσα, και συγκεκριμένα στην Πλατεία του Παρισιού, έχει διττή σημασία: Αφενός ειρωνεύεται τους εχθρούς του Heine, οι οποίοι όχι μόνο δεν διανοούνταν να τον τιμήσουν δημόσια, αλλά και θα προτιμούσαν να δουν το μνημείο του να γίνεται υποδοχέας πτυέλων, αφετέρου παραπέμπει στα γραπτά και τις ιδέες του ποιητή. Πιο συγκεκριμένα, ο αρθρογράφος του εν λόγω ευ-

38. Ανώνυμος, «Der obdachlose Heine», *Jugend* 13.19 (5 Μαΐου 1908), σ. 454. Η μετάφραση είναι δική μου.

39. Ανώνυμος, «Die Lanzenpitze des Achilleus», *Der Roland von Berlin. Eine Wochenschrift für das Berliner Leben* 19 (5 Μαΐου 1910).

40. Για την ιστορία, την τοπολογία και την υποδοχή του «νικητή Αχιλλέα» βλ. Konstantinos Argianas, *Das Achilleion auf Korfu 1889-1914*, σ. 119-133.

φυολογήματος, ο οποίος φαίνεται να είναι γνώστης του έργου του Heine, παραπέμπει σε έναν από τους στίχους του από το ποίημα *Τώρα προς τα που;* (Jetzt wohin?) της συλλογής του *Romanzero* (1851), στο οποίο ο, αυτοεξόριστος στη Γαλλία, ποιητής αναρωτιέται αν θα πρέπει να επιστρέψει στη Γερμανία ή να πάει σε κάποια άλλη χώρα, όπως στην Αγγλία ή στις Η.Π.Α. Μάλιστα, με το γνωστό σκωπτικό ύφος που τον διακρίνει, θα σημειώσει για τη δεύτερη:

Κι όμως με τρομάζει μια χώρα,
όπου οι άνθρωποι καπνό μασούν,
όπου παίζουν μπόουλινγκ δίχως βασιλιά,
όπου δίχως πτυελοδοχεία ξερνούν⁴¹.

Αναμφισβήτητα, εδώ ο γερμανοεβραίος ποιητής καυτηριάζει τόσο τον θεσμό της μοναρχίας που επιβιώνει ακόμη εκείνη την περίοδο στη Γερμανία, αλλά και αλλού στη Γηραιά Ήπειρο, όσο και την επιβολή δημόσιων πτυελοδοχείων με σκοπό την αποφυγή του φτυσίματος στους δρόμους, ως δήθεν στοιχείων προόδου και εκπολιτισμού των ευρωπαϊκών κοινωνιών.

Τέλος, η διάλυση του μαρμάρινου ανδριάντα και η εκ νέου πώληση του υλικού, που ο αρθρογράφος προτείνει ως τελική λύση, εικονογραφεί την ευτυχέστερη, για τους εχθρούς του ποιητή, κατάληξη: την ολοσχερή καταστροφή του μνημείου του.

Η μνημειακών διαστάσεων ελαιογραφία του Matsch θα εμπνεύσει μια ακόμη γελοιογραφία [εικ.11] που θα δημοσιευτεί στο εξώφυλλο του βερολινέζικου περιοδικού *Εύθυμες Σελίδες* (Lustige Blätter)⁴², δύο εβδομάδες αργότερα (13 Μαΐου). Στην ολοσέλιδη εικόνα που τιτλοφορείται ο Αχιλ-

41. «Doch es ängstet mich ein Land,
Wo die Menschen Tabak kauen,
Wo sie ohne König kegeln,

Wo sie ohne Spucknapf speien». Βλ. την ελληνική μετάφραση ολόκληρου του ποιήματος στο: *Χάινε. Μεταφράσεις ποιημάτων του. Ανθολογία, επιλογή Νάσος Βαγενάς*, Αθήνα, 2007, σ. 147-148. - Η μετάφραση είναι δική μου.

42. Τα *Lustige Blätter*, που συνοδεύονται από τον υπότιτλο *Το ομορφότερο πολύχρωμο αστείο έντυπο της Γερμανίας* (schönstes buntes Witzblatt Deutschlands), εκδίδονται από το 1886 έως το 1944 στο Βερολίνο.

λέας με το πτώμα του Έκτορα (Achill mit dem Leichnam Hektors) και έχει υπότιτλο Αγγειογραφία από την Κέρκυρα (Vasenbild aus Korfu) παραπέμποντας σε ζωγραφική αγγείων της κλασικής εποχής, ο Αχιλλέας περιφέρει με το άρμα του το άψυχο και αποστεωμένο σώμα του Heine, αντί εκείνο του Έκτορα. Η περικεφαλαία του ομηρικού ήρωα στέφεται από τον γερμανοπρωσικό αετό, ενώ και η ασπίδα του είναι διακοσμημένη με το σύμβολο της αυτοκρατορικής Γερμανίας. Και τούτη η εύστοχη γελοιογραφία εικονογραφεί τον «εκγερμανισμό» του Αχιλλείου, μια και εδώ ο Γουλιέλμος παραλληλίζεται με τον Αχιλλέα⁴³.

Λίγες μέρες αργότερα (18 Μαΐου 1908), το περιοδικό *Simplicissimus*, θα φιλοξενήσει στο εξώφυλλό του μια ακόμη γελοιογραφία, καταδεικνύοντας πως οι αποφάσεις του Κάιζερ στο Αχίλλειο βρίσκονται στο προσκήνιο του δημόσιου ενδιαφέροντος στη Γερμανία. Στην εν λόγω γελοιογραφία [εικ. 12], ο μαρμάρινος Heine προσφέρει τη θέση του στον Κάιζερ λέγοντάς του Παρακαλώ, καθήστε⁴⁴. Όπως σημειώνει ο Schubert, η συγκεκριμένη γελοιογραφία εικονογραφεί την «αλλαγή σκυτάλης» δύο τόσο διαφορετικών «ποιητών», αφού ο στιχουργός της Λορελάη αντικαθίσταται από τον στιχουργό του *Sang an Aegir*⁴⁵. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι ο γερμανός αυτοκράτορας αποδίδεται σαν ένα κακομαθημένο παιδί που παίζει με τα παιχνίδια του, κρατώντας με το δεξί του χέρι ένα τσεκούρι, ενώ σέρνει με το αριστερό του την άρπα του Heine. Εδώ, η γελοιογραφία, με το γνωστό ειρωνικό ύφος που διακρίνει το περιοδικό, σατιρίζει την απόφαση του Κάιζερ να διώξει το άγαλμα του Heine από το – γερμανικό πλέον – Αχίλλειο, «συρρικνώνει» ιδεολογικά τον Κάιζερ, μέσω της καρικατούρας του.

43. Για τη σύνδεση του πραγματικού κόσμου, και ειδικότερα των πολιτικών προσώπων με εκείνα από τον κόσμο της μυθολογίας, στην ευθυμογραφική τέχνη, βλ. Ernst H. Gombrich, «The Cartoonist's Armoury», στο Ernst H. Gombrich, *Meditations on a hobby horse. And other essays on the theory of art*, Λονδίνο, 4^η έκδοση, 1994 (1985), σ. 138-139.

44. A. Durrer, «Loreley und Sang an Aegir (Ein Stimmungsbild aus Korfu) », *Simplicissimus* 13.7 (18 Μαΐου 1908).

45. Βλ. Dietrich Schubert, «“...ein verirrtter Fremdling”», σ. 38.

Τρεις μέρες αργότερα (21 Μαΐου 1908), ένα ακόμη εξώφυλλο, αυτό της επιφυλλίδας του περιοδικού *Ο αληθινός Ιακώβ* (der Wahre Jakob)⁴⁶, θα σχολιάσει με μια γελοιογραφία, όπως μας πληροφορεί και ο τίτλος *O Heine στην Κέρκυρα* (Heine auf Korfu), το επίμαχο θέμα [εικ.13]. Εδώ, ένας ντόπιος εργάτης διώχνει από το Αχίλλειο τον ανεπιθύμητο πλέον Heine, πιάνοντάς τον με άκομφο τρόπο από τον ώμο. Ο μαρμαρίνος Heine, που έχει αναγκαστεί να σηκωθεί από τη θέση του, μεταφέρει στα χέρια του την πολυθρόνα και το βιβλίο του (Buch der Lieder). Η σημείωση που συνοδεύει τη γελοιογραφία διευκρινίζει τον λόγο της απομάκρυνσης του ποιητή από το κερκυραϊκό ανάκτορο: «Ο βλάκας (Kerl) δεν έγραψε ούτε ένα έργο για τους Hohenzollern!»⁴⁷. Την ίδια ημέρα, και το εβδομαδιαίο βιεννέζικο περιοδικό *Το Μουσκέτο* (Die Muskete)⁴⁸ θα φιλοξενήσει μια σχετική ολοσέλιδη γελοιογραφία [εικ.14]. Και εδώ ένας εργάτης του ανακτόρου «εκδιώχνει» τον μαρμαρίνο ανδριάντα του Heine από το Αχίλλειο λέγοντάς του: «Βλέπετε, ας είχατε καλύτερα φωνάξει μόνο *Hurra*»⁴⁹, υπονοώντας πως ο βασικός λόγος του «εκτοπισμού» του ήταν τα γραπτά του. Στο βάθος διακρίνεται το κερκυραϊκό ανάκτορο και μια φανταστική απεικόνιση του αγάλματος του Αχιλλέα, το οποίο θα στηθεί δύο χρόνια μετά στον κήπο του Αχιλλείου. Αξιοσημείωτος είναι ο τίτλος της γελοιογραφίας *Πολιτική απολύμανση* (Politische Desinfektion), ο οποίος υποδεικνύει εύγλωττα το ιδεολογικό πλαίσιο αυτής της υπόθεσης. Η χρήση της λέξης «απολύμανση» (Desinfektion) έχει διττή σημασία: Δεν είναι μόνο οι πολιτικές ιδέες του Heine, στις οποίες αναφερθήκαμε στις προηγούμενες σελίδες, που θεωρούνται «μολυσμένες» από τους πολέμιούς του. Εδώ μάλλον υπονοείται, υπόρρητα αλλά εύστοχα, ότι η «μόλυνση»

46. Ο αληθινός Ιακώβ είναι ένα, αρχικά μηνιαίο και έπειτα εβδομαδιαίο, σοσιαλδημοκρατικό σατιρικό περιοδικό που κυκλοφορεί στη Γερμανία από το 1879 έως το 1933, δηλαδή μέχρι την άνοδο των Εθνικοσοσιαλιστών στην εξουσία, και έχει σαφή στόχο τον πόλεμο ενάντια στη μοναρχία.

47. A.M., «Heine auf Korfu», *Titelblatt der Unterhaltungs-Beilage des Wahren Jacobs* 25.570 (21 Μαΐου 1908).

48. Josef Danilowatz, «Politische Desinfektion», *Die Muskete* 6.138 (21 Μαΐου 1908). Το μουσκέτο είναι ένα μακρύ πυροβόλο όπλο. Ο τίτλος συνοδεύεται από τον υπότιτλο *Χιουμοριστικό εβδομαδιαίο έντυπο* (Humoristische Wochenschrift). Το περιοδικό εκδίδεται σε εβδομαδιαία βάση στη Βιέννη, από το 1905 έως το 1941, και καυτηριάζει θέματα παντός επιστητού.

49. Η γερμανική λέξη *Hurra* είναι επιφώνημα ενθουσιασμού.

(μέσω του μνημείου του) και η συνακόλουθη «απολύμανση» (μέσω της απομάκρυνσής του) δεν έχει μόνο ιδεολογικό υπόβαθρο, αλλά και φυλετικό. Με τον «εκτοπισμό» του ανδριάντα του Heine από την Κέρκυρα, το γερμανικό πλέον Αχίλλειο, αποκαθαίρεται από έναν «μολυσμένο» εβραίο. Εξάλλου, δε θα πρέπει να ξεχνάμε ότι η καταγωγή του ποιητή θα αποτελέσει το βασικό επιχείρημα της εκστρατείας των γερμανών εθνικιστών εναντίον της ανέγερσης δημόσιου μνημείου στη Γερμανία προς τιμήν του. Χαρακτηριστική είναι η φράση του Franz Sandvoß, γνωστού αντισημίτη συγγραφέα και δημοσιογράφου της εποχής, ο οποίος θα γράψει σε ένα κείμενό του πως «ο Heine είναι πέρα για πέρα εβραίος και σε καμία περίπτωση γνήσιος Γερμανός»⁵⁰. Έτσι, θα λέγαμε πως στην εν λόγω πολιτική γελοιογραφία προοιωνίζεται ότι θα ακολουθήσει τα επόμενα χρόνια στη Γερμανία και θα οδηγήσει, μέσα από τον ανορθολογισμό και τις ψευδοεπιστημονικές θεωρίες, στην εξόντωση εκατομμυρίων εβραίων από τους ναζί.

Δύο εβδομάδες αργότερα (4 Ιουνίου 1908), Ο αληθινός Ιακώβ θα δημοσιεύσει μια μικρή καρικατούρα με τον ειρωνικό, και συγχρόνως αμφίσημο, τίτλο *Ο σκληρός εγκληματίας* (Der Schwerverbrecher) [εικ.15], αφού δεν είμαστε σίγουροι αν αναφέρεται στον ποιητή ή στον αυτοκράτορα. Στο μικρό αυτό σκίτσο, ο Κάιζερ αποδίδεται με υπεροπτικό ύφος, το οποίο ενισχύεται από τη στάση του σώματός του, την κίνηση του κεφαλιού του, τον υπερτονισμό στο πιγούνι, καθώς και τα χοντροκομμένα χέρια και πόδια⁵¹. Με το δεξί του χέρι ακουμπά πάνω σε ένα στρογγυλό κλουβί για πτηνά, που, όπως μας πληροφορεί το συνοδευτικό κείμενο, παραλληλίζεται με φυλακή. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός πως μέσα στο κλουβί έχει τοποθετηθεί μια προτομή του Heine. Το συνοδευτικό σημείωμα μας διευκρινίζει ότι «αφού κανείς δε μπόρεσε να τιμωρήσει τον Heine όσο εκείνος ζούσε, τώρα που ο ποιητής θα απομακρυνθεί από το Αχίλλειο,

50. Παρατίθεται: στο Goltschnigg, Steinecke (επιμ.), *Heine und die Nachwelt*, τ. 2: 1907-1956, σ. 82.

51. Για την απόδοση ψυχολογικών ερμηνειών στην ευθυμογραφική τέχνη μέσα από την απόδοση συγκεκριμένων φυσιογνωμικών χαρακτηριστικών βλ. Ernst H. Gombrich, «Το πείραμα της καρικατούρας», στο Ernst H. Gombrich, *Τέχνη και ψευδαίσθηση*, μτφρ. Ανδρέας Παππάς, Αθήνα, 1995, σ. 376-406· Gombrich, «The Cartoonist's Armoury», σ. 127-142.

πρόκειται να κλειστεί ισόβια σε μια πρωσική φυλακή»⁵². Θα πρέπει να υπογραμμιστεί εδώ ότι στην εν λόγω γελοιογραφία δεν απεικονίζεται το μνημείο του Αχιλλείου, αλλά μια προτομή του ποιητή. Είναι πιθανόν ο γελοιογράφος να χρησιμοποίησε ως πρότυπο την προτομή του Heine, η οποία κοσμεί τον τάφο του, στο Παρίσι, [εικ.16], και είναι φιλοτεχνημένη, όπως και το μνημείο του Αχιλλείου, από τον ίδιο γλύπτη (1901)⁵³. Παραμένει ωστόσο άγνωστο εάν ο σκιτσογράφος χρησιμοποίησε ως παράδειγμα το παρισινό έργο εκ παραδρομής ή προκειμένου να είναι ευδιάκριτο το πρόσωπο του Heine στο κλουβί. Σε κάθε περίπτωση, το νόημα της εικόνας είναι σαφές: Η υποτιθέμενη ισόβια φυλάκιση του αγάλματος του Heine σε πρωσική φυλακή μπορεί να ιδωθεί και ως «φυλάκιση» των ιδεών του ποιητή από τους αντιπάλους του, οι οποίοι βρίσκουν την ενσάρκωσή τους στο πρόσωπο του Γουλιέλμου.

Το μνημείο του Heinrich Heine στο Αμβούργο

Το άγαλμα θα πουληθεί τελικά την άνοιξη του 1909. Στη θέση του μνημείου, ο Γουλιέλμος θα στήσει τη ρεπλίκα του ολόσωμου αγάλματος της Ελισάβετ, το οποίο είχε στηθεί στη Südtirolerplatz στο Σάλτσμπουργκ το 1901⁵⁴. Το μνημείο του Heine θα πουληθεί για δέκα χιλιάδες μάρκα στον Julius Campe Junior, συγγραφέα, πολιτικό και γιο του Julius Campe, εκδότη των έργων του ποιητή στο Αμβούργο. Η κριτική από τα σατιρικά έντυπα δε σταματά εδώ. Στις 25 Μαΐου 1909, το περιοδικό *Jugend* θα δημοσιεύσει μια ακόμη ολοσέλιδη γελοιογραφία με τον επίσης αμφίσημο τίτλο *Ο πουλημένος Heine* (Der verkaufte Heine) [εικ. 17]. Ο μαρμαρίνος Heine αποδίδεται στο εσωτερικό του ναΐσκου, ενώ στο βάθος διακρίνεται το Αχιλλείο. Ο Κάιζερ, κουβαλώνοντας ένα πουγκί πάνω στο οποίο αναγράφεται το ποσό (10.000 μάρκα), ο αγοραστής (Campe) του μνημείου και η

52. Ανώνυμος, «Der Schwerverbecher», *Der wahre Jacob* 25.571 (4 Ιουνίου 1908). – Η μετάφραση είναι δική μου.

53. Για το εν λόγω έργο βλ. Dietrich Schubert, «Heines Grab-Denkmal in Paris (1901). Zur Situation seiner Memorierung um 1900», *Ruperto Carola* 42.82 (1990), σ. 56-70.

54. Τόσο το άγαλμα του Σάλτσμπουργκ όσο και η ρεπλίκα του Αχιλλείου φιλοτεχνήθηκαν από τον αυστριακό γλύπτη Edmund Hellmer, βλ. Argianas, *Das Achilleion auf Korfu 1889-1914*, σ. 113-118.

νέα πόλη που θα το φιλοξενήσει (Αμβούργο), τον προσπερνά, κοιτώντας τον με ένα σαρδόνιο χαμόγελο. Η λεζάντα που συνοδεύει την εικόνα είναι χαρακτηριστική: «10.000 μάρκα πλήρωσαν για μένα! Τουλάχιστον τώρα δεν μπορεί να πει κανείς ότι αυτή τη φορά έβλαψα τους Hohenzollern!»⁵⁵. Εδώ θα λέγαμε πως τόσο η γελοιογραφία όσο και ο υπότιτλος της υπαινίσσονται ότι ο αυτοκράτορας ευνοήθηκε από την αγοραπωλησία. Με άλλα λόγια, η απομάκρυνση του μνημείου από το Αχίλλειο, εξηγείται εδώ με οικονομικούς όρους, υπονοώντας ότι πέρα από οποιεσδήποτε ιδεολογικές παραμέτρους, τα χρήματα διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην απόφαση του Γουλιέλμου.

Μετά την πώληση και τη μεταφορά του μνημείου στο Αμβούργο, θα ανακύψει ένα νέο πρόβλημα σχετικά με τη νέα τοποθεσία όπου θα στηθεί το άγαλμα. Θα πρέπει εδώ να επισημάνουμε ότι βρισκόμαστε σε μία περίοδο κατά την οποία έχουν ήδη στηθεί τρία μνημεία για τον Heine, όλα εκτός γερμανικού εδάφους. Το πρώτο χρονικά μνημείο είναι ο πάλαι ποτέ κερκυραϊκός ανδριάντας που εξετάζουμε εδώ (1891), το δεύτερο είναι το σύμπλεγμα με τη Λορελάη, που επρόκειτο να στηθεί αρχικά στο Ντίσελντορφ, αλλά λόγω των αντιδράσεων θα στηθεί τελικά στο Bronx της Νέας Υόρκης (1899)⁵⁶, και, το τρίτο είναι η προτομή του Heine, στον παρισινό του τάφο, στην Μονμάρτη (1901). Κάθε απόπειρα λοιπόν για ανέγερση μνημείου που θα τιμά τον γερμανοεβραίο ποιητή στη Γερμανία έχει αποτραπεί.

Σε ένα τέτοιο ιστορικό, πολιτικό και ιδεολογικό περιβάλλον, ο Campe, τον Αύγουστο του 1909, θα προσφέρει το άγαλμα στην κυβέρνηση του Αμβούργου, προκειμένου αυτό να στηθεί σε δημόσιο χώρο. Σε διαφορετική περίπτωση, ο νέος ιδιοκτήτης του μνημείου σκόπευε να το τοποθετήσει σε ένα από τα εμπορικά καταστήματα που διέθετε στην πόλη. Ωστόσο, το πρώην κερκυραϊκό μνημείο είναι ανεπιθύμητο για δεύτερη φορά. Η πρόταση του Campe θα συμπέσει χρονικά με τις πρωτοβουλίες καλλιτεχνών και διανοουμένων, οι οποίοι, ήδη από το 1906, με αφορμή την επέτειο πενήντα χρόνων από τον θάνατο του Heine, διεκδικούν την ανέγερση δημόσιου μνημείου στην πόλη όπου ο ποιητής έζησε το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του, προτού αυτοεξοριστεί στο Παρίσι, το Αμβούργο. Η επιτρο-

55. Erich Wilke, «Der verkaufte Heine» *Jugend* 14.22 (27 Μαΐου 1909), σ. 528.

56. Βλ. σχετικά Schubert, «Der Kampf um das erste Heine-Denkmal», σ. 241-272.

πή που θα συσταθεί, με προεξάρχοντα τον γερμανό συγγραφέα και δημοσιογράφο Alfred Kerr, με μια σειρά δημοσιευμάτων, καλεί σε συσπείρωση όλων των προοδευτικών δυνάμεων, ζητά την υποστήριξη του Τύπου και προσκαλεί την Deutsche Bank να χρηματοδοτήσει το εγχείρημά της⁵⁷. Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια του Kerr ο οποίος, για να ενισχύσει την προσπάθειά της επιτροπής, θα επικαλεστεί τη γερμανική ταυτότητα του ποιητή: «Έχει ένα ταφικό μνημείο στο Παρίσι. Έχει ένα μνημείο στη Νέα Υόρκη. Έχει ένα μνημείο στην Κέρκυρα. Δεν έχει όμως κανένα στη Γερμανία. Ήταν ένας μεγάλος γερμανός πατριώτης [...]»⁵⁸.

Αυτές οι ενέργειες δεν θα μείνουν αναπάντητες από το αντίπαλο στρατόπεδο. Γερμανοί αντισημίτες και εθνικιστές θα επιχειρήσουν να υπονομεύσουν το εγχείρημα δημοσιεύοντας λίβελλους κατά του Heine και των υποστηρικτών του. Χαρακτηριστική είναι εδώ η περίπτωση του αντισημίτη δάσκαλου Adolf Bartel ο οποίος, στη μονογραφία του με τίτλο *H.Heine – και αυτός ένα μνημείο*, θα αναφέρει, μεταξύ άλλων, πως «ένα μνημείο για τον Heine σε γερμανικό έδαφος θα ήταν προσβολή και όνειδος για τον γερμανικό λαό»⁵⁹.

Ποια θα είναι άραγε η τύχη του πρώην κερκυραϊκού μνημείου σε ένα τέτοιο οξυμένο πολιτικά περιβάλλον; Παρά τις πιέσεις από τους αντισημιτικούς κύκλους για την ακύρωση του εγχειρήματος, η τοπική κυβέρνηση θα υποστηρίξει την πρωτοβουλία για τη φιλοτέχνηση ενός νέου μνημείου προς τιμήν του Heine. Εδώ όμως διαπιστώνεται ένα παράδοξο: Το υπάρχον μνημείο απορρίπτεται όχι μόνο από τους πολέμιους του ποιητή, αλλά και από τους υποστηρικτές του, μια και οι δεύτεροι θεωρούν ότι αυτό μπορεί να αποτελέσει τροχοπέδη στο δικό τους εγχείρημα. Μάλιστα, ο Kerr, θέλοντας να αποδυναμώσει ακόμη περισσότερο τη σημασία της προσφοράς του Campe, θα χαρακτηρίσει το μνημείο της Κέρκυρας «γλυκερό» (zuckrig), «σπαραξικάρδιο» (rührselig) και «θλιμμένο» (betrübt)⁶⁰. Σε μια περίοδο, λοιπόν, κατά την οποία τόσο οι σοσιαλδημοκράτες και οι

57. Στην πρωτοβουλία συμμετέχουν ο Alfred Kerr, ο Gerhard Hauptmann, ο Max Liebermann, ο Max Klinger, ο Hugo von Hofmannsthal κ.ά., βλ. Dietrich Schubert, «“Jetzt wohin?” Das “deutsche Gedächtnismal” für Heinrich Heine», *Heine-Jahrbuch* 28 (1989), σ. 44.

58. Παρατίθεται στο: Schubert, «“Jetzt wohin?”», σ. 44.

59. Παρατίθεται στο: ό.π., σ. 46.

60. Παρατίθεται στο: ό.π., σ. 47.

φιλελεύθεροι όσο και η τοπική κυβέρνηση στο Αμβούργο διέκριντο θετικά στην ιδέα ενός μνημείου για τον Heine, η πρόταση του Campe απορρίπτεται. Ένας λόγος ήταν πως ο Campe θεωρούνταν κερδοσκοπός, και η τοπική κυβέρνηση δεν ήθελε καμία συνδιαλλαγή μαζί του⁶¹. Ένας άλλος λόγος ήταν ότι το μνημείο του Hasselriis δεν ήταν καινούργιο. Όπως μας πληροφορεί ένα σχετικό άρθρο με τίτλο *Το μνημείο του Heine στο Αμβούργο* (Das Hamburger Heine-Denkmal), στην εφημερίδα *Frankfurter Zeitung* (24 Σεπτεμβρίου 1909), η κυβέρνηση του Αμβούργου θα απορρίψει την προσφορά του Campe, με την αιτιολογία πως πρόκειται για «ένα χρησιμοποιημένο μνημείο» (gebrauchtes Denkmal):

«Εάν πράγματι θέλουμε να στήσουμε ένα μνημείο του Heinrich Heine στο Αμβούργο, τότε γιατί αυτό θα πρέπει να ένα χρησιμοποιημένο [μνημείο] [...]. Στο Αμβούργο, ως γνωστόν, έχει ήδη συσταθεί μια επιτροπή για την ανέγερση ενός μνημείου για τον Heine. Την έκκλησή της έχουν ήδη υπογράψει κάποιοι άνθρωποι, των οποίων η σεμνότητα δεν μπορεί να αμφισβητηθεί... Αυτή η επιτροπή θέλει να διαμαρτυρηθεί για την κατάληξη της οδύσσειας του κερκυραϊκού μνημείου. Γιατί ειλικρινά δεν υπάρχει τώρα θέση για ένα [δεύτερο] μνημείο του Heine στο Αμβούργο. Ο ποιητής δεν αγάπησε ποτέ αυτή την πόλη. Και ενώ όλοι πίστευαν ότι αυτός όφειλε να τιμωρηθεί, και η ανέγερση ενός μνημείου για εκείνον συναντούσε κάθε λογής δυσκολίες, τώρα ο Heinrich Heine ο χλευαστής, εκδικείται: Το Αμβούργο θα γίνει η πόλη με το μνημείο του ποιητή σε ένα εμπορικό κατάστημα (Kontorhaus)»⁶².

Αυτή η νέα «απόρριψη» του μνημείου του Hasselriis δε θα μείνει ασχολίαστη από τον σατιρικό τύπο. Με μια καρικατούρα που τιτλοφορείται *Η μπάλα-ρολόι Heine. Μια πρόταση για τους εχθρούς του Heine στο Αμβούργο* [εικ. 18] (30 Σεπτεμβρίου 1909), το περιοδικό *Jugend*, λίγες μέρες μετά από τη δημοσίευση του άρθρου της *Frankfurter Zeitung*, θα προτείνει σε εκείνους που ήταν αντίθετοι στην ιδέα να στηθεί το μνημείο για τον Heine σε δημόσιο χώρο στο Αμβούργο, να χρησιμοποιηθεί το κεφάλι του

61. Για τις νέες διενέξεις και τη σχετική αρθρογραφία στον γερμανικό τύπο της εποχής, βλ. Schubert, «“...ein verirrtter Fremdling”», σ. 41-43.

62. «Das Hamburger Heine-Denkmal», *Frankfurter Zeitung* 265 (24 Σεπτεμβρίου 1909), παρατίθεται στο: ό.π., σ. 42. – Η μετάφραση είναι δική μου.

αγάλματος του ποιητή ως «μπάλα-ρολόι» (Zeitball) στο λιμάνι⁶³. Η γελοιογραφία, αποκόπτοντας το κεφάλι του Heine από το μνημείο, και σχεδιάζοντας μια κατασκευή που θυμίζει κρεμάλα, εικονογραφεί αφενός τους διακαείς πόθους των εχθρών του ποιητή, ακόμα και μισό αιώνα μετά τον θάνατό του, αφετέρου την παράλογη πρόφαση της απόρριψης του μνημείου από την τοπική κυβέρνηση. Τελικά, ο Campe θα στήσει το μνημείο σε μια νεορομανική ημικυκλική κόγχη στο προσβάσιμο αίθριο μιας τοπικής εμπορικής επιχείρησης. [εικ.19]. Έτσι, το μνημείο που κάποτε η Ελισάβετ είχε στήσει στο δάσος του Αχιλλείου (1891), γίνεται το πρώτο μνημείο για τον Heine που στήνεται σε γερμανικό έδαφος (1910).

Μετά την απόρριψη του μνημείου του Αχιλλείου, η κυβέρνηση του Αμβούργου θα προχωρήσει τις διαδικασίες για τη δημιουργία του νέου μνημείου για τον Heine. Και ενώ η επιτροπή των καλλιτεχνών και δραματουργών προτείνει να αναλάβει το έργο ο συμβολιστής καλλιτέχνης Max Klinger, η κυβέρνηση και οι κάτοικοι της πόλης επιθυμούν τον εθνικιστή Hugo Lederer ο οποίος μάλιστα, λίγα χρόνια νωρίτερα, είχε φιλοτεχνήσει το κολοσσιαίων διαστάσεων μνημείο του Bismarck στην πόλη (1906)⁶⁴. Ο Lederer, στον ολόσωμο ανδριάντα που θα ολοκληρώσει το 1913, θα απεικονίσει έναν νέο και δυνατό ποιητή⁶⁵ ο οποίος έρχεται σε σύγκρουση με τον άρρωστο και εξασθενημένο ποιητή του Hasselriis. Αν και το έργο είναι έτοιμο, συνεχείς διαφωνίες για την τοποθεσία όπου έπρεπε να στηθεί, μια σειρά από οξύτατες εθνικιστικές και αντισημιτικές διαμαρτυρίες, αλλά και ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος, θα αποτρέψουν την ανέγερση του ανδριάντα-τουλάχιστον μέχρι τις 13 Αυγούστου του 1926, όταν θα στηθεί στο δημοτικό πάρκο της πόλης (Hamburger Stadtpark)⁶⁶.

63. Ανώνυμος, «Der Heine-Zeitball, ein Vorschlag für die Hamburger Heine-Gegner», *Jugend* 14.40 (30 Σεπτεμβρίου 1909), σ. 957. Η μπάλα-ρολόι χρησίμευε στα λιμάνια τον δέκατο ένατο αιώνα, προκειμένου να ενημερώνονται τα πληρώματα των καραβιών τόσο για την ώρα όσο και για τις γεωγραφικές συντεταγμένες.

64. Βλ. Schubert, «“Jetzt wohin?”», σ. 51· Schubert, «“...ein verirrtter Fremdling”», σ. 43-44.

65. Βλ. το έργο στο Schubert, «“Jetzt wohin?”», χ.σ., εικ. 5.

66. Βλ. Schubert, «“Jetzt wohin?”», σ. 59 και χ.σ., εικ. 3. ». Βλέπε επίσης: Goltschnigg, Steinecke (επιμ.), *Heine und die Nachwelt*, τ. 2, σ. 26.

Εν τω μεταξύ, ένα νέο μνημείο για τον ποιητή θα στηθεί σε μια άλλη γερμανική πόλη. Τον Αύγουστο του 1912, η Ένωση για τον Heine (Heine-Bund) και η τοπική οργάνωση του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος στην πόλη Halle, θα στήσουν μια προτομή του Heine [εικ.20], στο μικρό παλάτι στην περιοχή Trotha (Trothaer Schlösschen)⁶⁷. Το έργο θα δημιουργηθεί από τον γλύπτη Paul Schönmemann και, όπως μπορεί να διαπιστώσει κανείς, «συνομιλεί» τόσο με την προτομή του ποιητή στο Παρίσι όσο και με τον ανδριάντα του Αχιλλείου, δύο έργα φιλοτεχνημένα από τον ίδιο γλύπτη.

Η ταλαιπωρία του πολύπαθου πάλαι ποτέ κερκυραϊκού μνημείου δε σταματά. Το 1927, με πρωτοβουλία του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος, θα στηθεί σε μια πλατεία στην περιοχή Altona του Αμβούργου⁶⁸. Μετά την κατάληψη της εξουσίας στη Γερμανία από τους Εθνικοσοσιαλιστές (1933), το μαρμάρινο άγαλμα θα υποστεί συχνούς βανδαλισμούς, γεγονός που θα οδηγήσει την κόρη του ιδιοκτήτη του μνημείου, Olivia Bouchard, να το μεταφέρει στη γαλλική πόλη Toulon, για να καταλήξει στο πάρκο Jardin d'acclimatation du Mourillon, όπου βρίσκεται μέχρι σήμερα⁶⁹.

67. Για το εν λόγω μνημείο, που μάλιστα χαιρετίστηκε ως «το πρώτο μνημείο του Heine στην Πρωσία», βλ. ό.π., σ. 26-28. Την επόμενη χρονιά (1913), ένα ακόμη μνημείο για τον ποιητή, φιλοτεχνημένο από τον γλύπτη Georg Kolbe, θα στηθεί στη Φρανκφούρτη επί του Μάιν, βλ. ό.π., σ. 28. Βλέπε το έργο, ό.π., σ. 29, εικ. 5.

68. Βλ. Schubert, «“Jetzt wohin?”», σ. 59, σ. 68· Dietrich Schubert, «“...ein verirrtter Fremdling”», σ. 44.

69. Βλ. ό.π., σ. 43-45.

Ειχ. 1: Luis Hasselriis, Μνημείο Heinrich Heine, Αθήναι, Κέρκυρα, 1891.

Εικ. 2: Δάσος του Αχιλλείου, Κέρκυρα, 1896.

Εικ.3: Luis Hasselriis, Άγαλμα Heinrich Heine (σχέδιο), Ρώμη, 1875.

Εικ. 4: Άγνωστος, μνημείο Λόρδου Βύρωνα, Αχίλλειο, Κέρκυρα.

Εικ. 5: Wilhelm Schulz, «Auf Korfu», *Simplicissimus* 12.8 (20 Μαΐου 1907), σ. 114.

Εικ. 6: Monogramm Frosch, «Zur Steuer der Wahrheit», *Jugend* 13.19 (5 Μαΐου 1908), σ. 453.

Εικ. 7: Ο ναΐσκος του Heine, Αχίλλειο, Κέρκυρα.

Ειχ. 8: Eugen Oswald, «Die Reise nach Wien», *Jugend* 13.19 (5 Μαΐου 1908), σ. 454.

Ειχ. 9: Franz Matsch, Ο «θριαμβεύων Αχιλλέας», Αχιλλείο, Κέρκυρα, 1982.

Εικ. 10: Johannes Götz, Ο «νικητής Αχιλλέας», Αχίλλειο, Κέρκυρα, 1910.

Εικ. 11: Άγνωστος, «Achill mit dem Leichnam Hektors», *Lustige Blätter* 23.20 (13 Μαΐου 1908), εξώφυλλο.

Ειχ. 12: Α. Durrer, «Loreley und Sang an Ägir», *Simplicissimus* 13.7 (18 Μαΐου 1908), εξώφυλλο.

Illustrierte
Unterhaltungs-Beilage
o Nr. 57011 o des Wahren Jacob o o 1908 o

≡ Heine auf Rorsu. ≡

„Machen Sie, daß Sie weiter kommen, Sie, Sie — nich mal 'n Hohenzollerndrama hat der Kerl jeschrieben!“

Ειχ. 13: Α. Μ., «Heine auf Jorfu», *Der Wahre Jacob* 25.570 (21 Μαΐου 1908),
εξώφυλλο.

Ειχ. 14: Josef Danilowatz, «Politische Desinfektion», *Die Muskete* 6.138 (21 Μαΐου 1908), σ. 8.

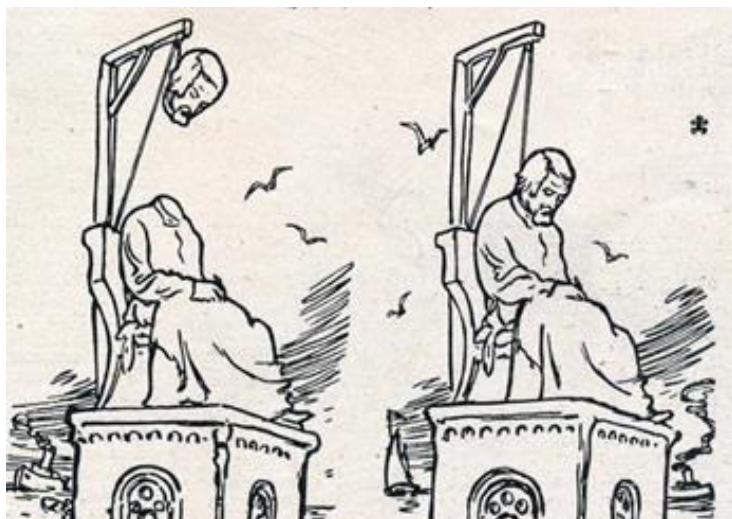
Εικ. 15: Άγνωστος, «Der Schwerverbrecher», *Der wahre Jacob* 25.571 (04 Ιουνίου 1908), σ. 5835.

Εικ. 16: Luis Hasselriis, Προτομή Heinrich Heine, Παρίσι, 1901.

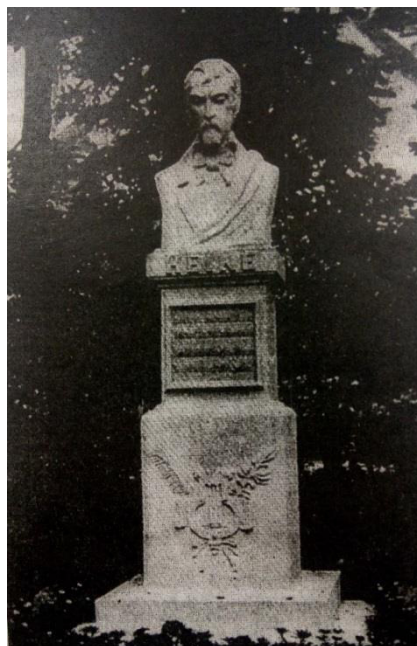
Ειχ. 17: E. Wilke, «Der verkaufte Heine», *Jugend* 14.22 (27 Μαΐου 1909), σ. 528.

Εικ. 18: Άγνωστος, «Der Heine-Zeitball, ein Vorschlag für die Hamburger Heine-Gegner», *Jugend* 14.40 (30 Σεπτεμβρίου 1909), σ. 957.

Εικ. 19: Barkhof GmbH,
Αμβούργο, 1910.

Εικ. 20: Paul Schönmeyer,
Προτομή Heinrich Heine,
Halle – Trotha, 1912.

Πηγές εικόνων

Εικ. 1: Dietmar Goltschnigg, Hartmut Steinecke (επιμ.), *Heine und die Nachwelt* 1 (1856-1906), ό.π., σ. 67, εικ. 5.

Εικ. 2: Constantin Christomanos, *Das Achilles-Schloss auf Corfu*, ό.π., 1896, σ. 16.
http://digital.onb.ac.at/RepViewer/viewer.faces?doc=DTL_6813105&order=1&view=SINGLE

Εικ. 3: Dietrich Schubert, «...ein verirrter Fremdling», ό.π., σ. 35, εικ. 2.

Εικ. 4, 7, 9, 10: Φωτογραφίες του συγγραφέα.

Εικ. 5: *Simplicissimus* 12.8 (20 Μαΐου 1907), σ. 114.
http://www.simplicissimus.info/index.php?id=6&tx_lombksjournaldb_pi1%5Bvolume%5D=4&tx_lombksjournaldb_pi1%5Baction%5D=showVolume&tx_lombksjournaldb_pi1%5Bcontroller%5D=YearRegister&cHash=3510044a42afe4a64868b1900e3f3110

Εικ. 6: Monogramm Frosch, «Zur Steuer der Wahrheit», *Jugend* 13.19 (5 Μαΐου 1908), σ. 453. https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/jugend1908_1/0476

Εικ. 8: Eugen Oswald, «Die Reise nach Wien», *Jugend* 13.19 (5 Μαΐου 1908), σ. 454. https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/jugend1908_1/0477/image

Εικ. 11: *Lustige Blätter* 23.20 (13 Μαΐου 1908), εξώφυλλο.
<https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/lb23/0401/image>

Εικ. 12: *Simplicissimus* 13.7 (18 Μαΐου 1908).
http://www.simplicissimus.info/uploads/tx_lombksjournaldb/1/13/13_07_113.jpg

Εικ. 13: *Der Wahre Jacob* 25.570 (21 Μαΐου 1908).
http://www.der-wahre-jacob.de/index.php?id=41&tx_lombksjournaldb_pi1%5BissueId%5D=5341&tx_lombksjournaldb_pi1%5Baction%5D=showIssuePages&tx_lombksjournaldb_pi1%5Bcontroller%5D=YearRegister&cHash=7044fae6b041c3113cca365ae9c6b881

Εικ. 14: *Die Muskete* 6.138 (21 Μαΐου 1908).
<http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=mus&datum=19080521&seite=8&zoom=33>

Εικ. 15: *Der wahre Jacob* 25.571 (4 Ιουνίου 1908).

http://www.der-wahre-jacob.de/index.php?id=41&tx_lombksjournaldb_pi1%5Bvolume%5D=119&tx_lombksjournaldb_pi1%5Baction%5D=showVolume&tx_lombksjournaldb_pi1%5Bcontroller%5D=YearRegister&cHash=8f4cf2520fb927e4c9ae02c1715f3292

Ειχ. 16: Dietrich Schubert, «Heines Grab-Denkmal in Paris (1901). Zur Situation seiner Memorierung um 1900», *Ruperto Carola* 42.82 (1990), σ. 56, ειχ.1.
http://archiv.ub.uni-heidelberg.de/artdok/2973/1/Schubert_Heines_Grabdenkmal_in_Paris_1990.pdf

Ειχ. 17: *Jugend* 14.22 (27 Μαΐου 1909), σ. 528.
https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/jugend1909_1/0525

Ειχ. 18: *Jugend* 14.40 (30 Σεπτεμβρίου 1909), σ. 957.
https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/jugend1909_2/0332/image

Ειχ. 19: Dietrich Schubert, «...ein verirrter Fremdling», ό.π., σ. 42, ειχ. 7.

Ειχ. 20: Dietmar Goltschnigg, Hartmut Steinecke (επιμ.), *Heine und die Nachwelt 2* (1907-1956), ό.π., Βερολίνο, Erich Schmidt Verlag, 2008, σ. 27, ειχ. 4.